

Lepät

Tervaleppä

Alnus glutinosa

Isohko ja melko nopeakasvuinen tervaleppä suosii kosteita maita. Sen lehtikarike ja tyypeä sitova juuristo parantavat maaperää. Vanha tervaleppä on hyvin koristeellinen mutkaisine oksineen. Se sopii yksittäispuuksi, tuulensuojaksi, leikattavaksi pensasaidaksi ja jopa katupuuksi, sillä runko kestää paremmin vaurioita kuin vaikkapa koivu. Lepät kestävät hyvin myös tiesuolaa ja ilmansaasteita.

Tervaleppä on pitkäikäisempi kuin harmaaleppä. Sen runko on nuorena punaruskea, mutta se muuttuu puun vanhetessa tumman harmaanruskeaksi. Puu voi kasvaa 30 metriä korkeaksi. Tervaleppä kasvaa Suomessa runsaimmillaan maan eteläosissa, jossa sitä tapaa lähes kaikilla vähänkin kosteilla paikoilla. Vaikka se on erittäin yleinen Etelä-Suomessa, se harvinaistuu selvästi heti Keski-Suomessa, ja on lähes harvinaisuus Oulun korkeudella.

Syksyisin ruska-aikaan lepät erottuvat erityisen hyvin muusta kasvillisuudesta sillä etteivät ne saa ruskan värejä laisinkaan. Lepät pudottavat lehtensä vihreinä, koska niiden ei tarvitse siirtää useimpien lehtipuiden tavoin tyypeä säilöön seuraavaa kasvukautta varten. Leppä pystyy sitomaan tyypeä ilmasta juuristossaan elävien bakteerien avulla. Ne saavat aikaan jopa nyrkin kokoisia, korallinnäköisiä mukuloita, jotka muodostuvat lyhentyneistä ja yhteen kasvaneista juurista. Vanhan kansanviisauden mukaan kukkamulta kannattaa ottaa lepän alta, sillä lepän alla maaperä on erityisen typpirikasta.

Puun nimi "leppä" tulee vanhasta, itämerensuomalaisissa kielissä esiintyneestä, verta tarkoittavasta sanasta. Nimellä viitataan lepän punertavaan puuainekseen: vahingoittunut lepän pinta muuttuu punaiseksi ja haava näyttää verestävältä. "Terva" puun nimessä puolestaan viittaa sen tahmeisiin lehtiin. Tervaleppästä valmistetaan saunojen laudelautaa sekä paneelia. Puuaines on punertavan ruskeaa ja suhteellisen pehmeää. Tervaleppää käytetään myös soitinpuuna ja puukenkien valmistusmateriaalina.

Tervaleppä on käytetty väriaineiden valmistukseen sekä myös lääkkeenä. Tuoreita lehtiä on käytetty kärpäspaperin tapaan.

Korkeus: 15–20 metriä.

Kasvutapa: Vanha tervaleppä muistuttaa mutkaisine tummine oksineen tammea. Se kasvaa kohtalaisen nopeasti ja elää noin 90 vuotta. Puu uusiutuu kantovesoista, mutta sillä ei ole juurivesoja. Voimakkaat juuret ulottuvat jopa 2,5 metrin syvyyteen, minkä ansiosta puu kestää hyvin tuulta. Toisaalta juuristo ei siedä maantäyttöä.

Lehdistö: Kiiltävät, tummanvihreät, varisevat syksyllä vihreinä.

Kukinta: Pitkät hedenorkot pölyttävät kevättalvella pienet käpymäiset eminorkot.

Kasvupaikka: Aurinko–puolivarjo. Kasvualusta tuore–märkä, keski–runsasravinteinen. Tervaleppä sopii paikoille, missä juuret ulottuvat pohjaveteen. Se suosii luonnossa rantoja ja kosteikkoja, mutta viihtyy myös tavallisessa puutarhamaassa.

Vyöhykkeet: I–VI.

Leikkaus: Ei tarvitse yleensä leikkausta, mutta tervaleppä kestää leikkausta niin hyvin, että siitä voi muotoilla pensasaidan.

Harmaaleppä

Alnus incana

Harmaaleppä on tavallinen puu Suomen luonnossa ja sitä tavataan lähes koko maassa. Harmaaleppä on koivukasvien heimoon ja leppien sukuun kuuluva, pohjoisen pallonpuoliskon viileämmillä alueilla elävä puulaji. Harmaaleppä on saanut nimensä runkonsa ja oksiansa harmaasta kuoresta. Se kasvaa monenlaisilla kasvupaikoilla, esimerkiksi rannoilla, metsänlaidoissa ja vanhoilla laidunalueilla. Harmaaleppä menestyy kuivemmillä mailla kuin tervaleppä. Kasvutavaltaan se on usein pensasmainen. Harmaaleppä kasvaa pensaana tai puuna. Yksirunkoisena se saattaa kasvaa 15–20 metrin korkuiseksi, ja sen kuori on läpi elinkaaren vaaleanharmaa. Se on lyhytikäinen puu, joka kasvaa nuorena hyvin nopeasti, mutta paras kasvu taittuu jo 30-vuotiaana. Puu voi elää 30–70-vuotiaaksi. Latvus on kartiomainen ja runko sileä. Vihreät ja soikeat lehdet ovat 5–11 senttimetrin pituisia ja 4-8 senttimetriä leveitä. Harmaaleppä on yksikotinen, eli yksilö pystyy tuottamaan yhtä aikaa sekä hede- että emikukintoja. Kukinta tapahtuu varhain keväällä. Hedekukinnot ovat 5–10 senttimetrin pituisia, vaaleanruskeita norkkoja. Myöhään syksyllä emikukinnot kuivuvat 1,5 senttimetrin pituisiksi ja 1 senttimetrin paksuisiksi, käpymäisiksi siemenpesiksi. Harmaaleppän siemenet ovat ruskeita, 1–2 millimetrin pituisia ja niitä ympäröi ohut siiveke. Puulla on laaja ja monihaarainen juuristo. Juurimukuloissa elävä Frankia- sienibakteeri pystyy sitomaan typpeä ilmasta puun tarpeisiin. Harmaaleppä ja tervaleppä ovat Suomessa ainoat puulajit, joka antavat lehtiensä pudota vihreinä, koska niiden ei tarvitse varastoida lehdissä olevia typpiyhdisteitä. Nopeakasvuisena ja sopeutuvaisena puuna harmaaleppä leviää nopeasti uusille alueille. Suomen suurimman harmaaleppän ympärysmitta on 178 senttimetriä.

Harmaaleppää tavataan Euroopassa Fennoskandian, Ranskan ja saksan itäosien, Italian, Kreikan ja Bulgarian pohjoisosien ja Venäjän länsiosien rajoittamalla alueella. Aasiassa harmaaleppä kasvaa Kakasuksella, Siperiassa, Kamtsatkan niemimaalla ja Japanissa. Pohjois-Amerikassa kasvavat harmaaleppän alalajit amerikanharmaaleppä (*Alnus incana* subsp. *rugosa*) ja *Alnus incana* subsp. *tenuifolia*, joita pidetään joskus omina lajeinaan. Suomessa harmaaleppä kasvaa Ahvenanmaata, eteläisiä rannikkoseutuja ja Lapin pohjoisosia lukuun ottamatta koko maassa. Puu viihtyy parhaiten kalkkipitoisilla, ravinteikkailta ja kosteilla mailla. Usein harmaaleppä kasvaa rannoilla, teitten varsilla, peltojen ja niittyjen reunoilla. Sen juuri sitoo ilmasta typpeä ja lehdet putoavat vihreinä, jolloin ne maatuvat hyvälaatuisiksi mullaksi. Harmaaleppä on siis hyvä maaperän parantaja. Harmaaleppä sietää jonkin verran varjostusta, mutta huonosti kuivuutta.

Harmaaleppän Suomessa laajalle levinneet alalajit ovat nimirotu etelänharmaaleppä *Alnus incana* subsp. *incana*, jota tavataan kautta maan, ja *Alnus incana* subsp. *kolaënsis*, kuolanharmaaleppä, joka esiintyy Lapissa. *A. glutinosa* x *incana*, harmaa- ja tervaleppän risteymä on tavallinen Etelä- ja Keski-Suomessa. Tavallisimmat Suomessa tavattavat liuskalehtiset muodot ovat *A. incana* subsp. *incana* f. *laciniata*, sulkaharmaaleppä ja *A. incana* subsp. *incana* f. *angustissima*, hapsuharmaaleppä. Kuolanharmaaleppän lehdet muistuttavat tervaleppän lehtiä, mutta niiden kärjet eivät ole sisäänpäin kääntyneitä. Liuskalehtisissä muodoissa sulkaharmaaleppän lehtilavat ovat lähes sileäreunaisia, hapsuharmaaleppän sahalaitaisia. Uudeltamaalta ja Pohjois-Karjalasta on löydetty punaharmaaleppiä (f. *Rubra*), joissa lehtilavan alaosa on punainen. Puutarhakäyttöön levinneen mukuraharmaaleppän (f. *Sääksmäki*) runko sisältää runsaasti visamuodostelmia. Riippaharmaaleppän (f. *Pendula*) oksat riippuvat riippakoivun tavoin.

Harmaaleppää käytetään metsänhoidossa suojuspuuna. Hyvällä kasvupaikalla se kasvaa nopeasti, ja tukkipuuta siitä saadaan 30 vuodessa. Tuoreena puuaines lahoaa helposti, mutta kuivuttuaan se on kestävä. Sahatavarana se on kaunista, vaaleata puuta, mutta runsaat mustat kuivat oksat alentavat sahatavaran saantoa, aivan kuin tervaleppälläkin.

Pyyt ja liito-oravat syövät sen norkkoja ja lehtiä, vihervarpuset ja urpiaiset siemeniä. Tikat kovertavat pesäkolonsa mielellään harmaalepän pehmeään puuhun. Luonnon monimuotoisuuden kannalta harmaaleppä on tärkeä puu, sillä sen elinkaari on lyhyt ja se tuottaa nopeasti lahoppuuta. Kotitaloudessa harmaaleppää käytetään polttopuuna. Sitä pidetään parhaana suomalaisena puulajina kalan ja lihan savustamiseen. Puutarhassa harmaaleppä soveltuu nopeakasvuisena suojuspuuksi hitaammin kasvaville puille. Harmaaleppä parantaa maaperää ja kestää hyvin leikkaamista.

Tiedot on haettu Wikipediasta, plantsystematics.org, celssi.kapsi.fi, luontoportti.com ja puuproffa.fi 30.10.2015.

Muhkuraharmaaleppä *Alnus incana f. gibberosa*

Mukuraharmaaleppä on harmaalepän muoto, jonka runko on erikoinen ja tiheään muhurainen. Puu on erittäin hidaskasvuinen. Mukuraharmaaleppä on kasvutavaltaan leveään pystykasvuinen. Puu kasvaa melko pienikokoiseksi, 2-8 m pitkäksi. Kuori on harmaa tai tummaharmaa. Leppä kukkii tavallisesti ennen lehtien puhkeamista. Hedekukinto on pitkä norkko.

Mukuraharmaaleppä kasvaa aurinkoisessa tai puolivarjoisessa paikoissa vyöhykkeillä I-VI. Maavaatimus on tuore-märkä ja keskiravinteinen.

Mukuraharmaaleppä on käytetty koristepuuna puutarhoissa. Leppä kestää kovaa tuulta ja sietää hyvin saasteita.

Heinävesi, puulajipuisto

Sulkaharmaaleppä *Alnus incana f. laciniata*

Meillä luonnonvaraisen harmaalepän liuskalehtiset lajikkeet ovat hidaskasvuisempia ja pienempiä kuin tavallinen harmaaleppä. Puut kasvattavat runsaasti juuri- ja tyvivesoja. Lehtikarike ja tyypeä sitova juuristo parantavat maaperää. Liuskalehtiset harmaalepät sopivat yksittäispuiksi ja muutaman puun ryhmiin.

Korkeus: 5–10 metriä.

Kasvutapa: Varsinkin nuorien puiden latvus on kartiomainen, vanhempana pyöreä ja leveä. Kesällä latvukset näyttävät vaaleilta alta vaalean lehdistön ansiosta.

Lehdistö: Himmeän vihreä, alta vaaleampi. Sulkaharmaalepän liuskat ovat kolmiomaiset. Lehtien muoto vaihtelee eri puuyksilöillä jopa samassa puussakin.

Kukinta: Pitkät hedenorkot pölyttävät kevättalvella pienet käpymäiset eminorkot. Kukinta alkaa maaliskuussa, Etelä-Suomessa jopa helmikuussa.

Kasvupaikka: Aurinko-puolivarjo. Kasvualusta kuiva-märkä, keskiravinteinen. Harmaaleppä viihtyy luonnossa kuivemmilla paikoilla kuin tervaleppä.

Vyöhykkeet: I–VII.

Huutokosken taimisto